

Carolyn Beth'e

ÖLÜM VE SÜRGÜN

OSMANLI MÜSLÜMANLARININ ETNİK KIYIMI
1821-1922

Justin McCarthy

ÖLÜM VE SÜRGÜN

OSMANLI MÜSLÜMANLARININ ETNİK KIYIMI
1821-1922

Çeviren
Fatma Sarıkaya

TÜRK TARİH KURUMU
ANKARA ♦ 2024

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI IV/A-2-2. DİZİ - SAYI: 3⁵

Sertifika No: 43191

Ölüm ve Sürgün
Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı 1821-1922

Özgün Adı

Death and Exile
The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims 1821-1922

Justin McCarthy

Çeviren

Fatma Sarıkaya

6. Baskı: Ankara 2024. (5000 adet)
ISBN 978-975-16-2519-9

Ön Kapak Görseli

Trakya'dan İstanbul'a doğru ilerlemekte olan yaşlı, çocuk ve kadınlar...

Kaynak

Herbert F. Baldwin, *Trakya'da Bir Savaş Fotoğrafçısı*, Demkar Yayınevi, İstanbul 2012.
Fotoğraf Arşivi sahibi Sayın Atilla Oral'a teşekkürlerimizle...

Türk Tarih Kurumu
Hacettepe Mahallesi Kızılay Caddesi No: 1 06230 Altındağ/ANKARA
Tel: +90 312 310 23 68 ♦ Fax: +90 312 310 16 98
ttk.gov.tr ♦ emagaza-ttk.ayk.gov.tr

Baskı

Salınat Basım Yayıncılık Ambalaj Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti
Saray Mahallesi, 1007. Cadde, No:2 Kahramankazan/ANKARA
Tel: +90 312 341 10 20 ♦ Fax: +90 312 341 30 50
e-mail: salınatbasım@gmail.com ♦ Sertifika No: 47771

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları Türk Tarih Kurumuna aittir.

1. Baskı: 2012 ♦ 3. Baskı: 2018 ♦ 5. Baskı: 2022

İÇİNDEKİLER

HARİTALAR.....	VII
TABLolar.....	IX
KISALTMALAR.....	XI
TEŞEKKÜR.....	XIII
TÜRKÇE ÇEVİRİYE ÖNSÖZ.....	XV
1995 BASKISINA YAZILAN GİRİŞ	XVII
BİRİNCİ BÖLÜM:	
KAYBEDİLECEK ÜLKE	1
İKİNCİ BÖLÜM:	
DOĞU ANADOLU VE KAFKASYA BÖLGESİ.....	23
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:	
BULGARİSTAN.....	61
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:	
1878'DEN 1914'E DOĞU BÖLGESİ	115
BEŞİNCİ BÖLÜM:	
BALKAN SAVAŞLARI	141
ALTINCI BÖLÜM:	
DOĞU'DAKİ SON SAVAŞ.....	189
YEDİNCİ BÖLÜM:	
BATIDAKİ SON SAVAŞ.....	269
SEKİZİNCİ BÖLÜM:	
MÜSLÜMAN TOPRAKLARININ SONU	353
EK	361
KAYNAKÇA	367
DİZİN.....	383

HARİTALAR

Harita - 1: 1800'de Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ve Anadolu'daki Toprakları	4
Harita - 2: 1800'de Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki Toprakları	9
Harita - 3: 1856'da Doğu Anadolu	24
Harita - 4: 1877'de Osmanlı Avrupa'sı	67
Harita - 5: 1912'de Balkanlardaki Osmanlı toprakları	144
Harita - 6: 1914'te Doğu Anadolu ve Güney Kafkasya.....	193
Harita - 7: Kilikya.....	226
Harita - 8: 1914'te, Batı Anadolu ve Doğu Trakya.....	272

TABLULAR

	Sayfa
1	Trabzon'da, Hastalıktan Ölüm Sayıları 1.12.1863-17.02.1864 44
2	İngiltere Konsolosu Biliotti'nin 1880'de Yaptığı Tahmine Göre Çarşamba Kazasındaki Nüfus Dağılımı 58
3	Değişik Kaynakların Hesaplarına göre Türk Mültecilerin Sayıları (1877-1880)..... 106
4	Bulgaristan'ın 1877'deki Müslüman Nüfusu..... 108
5	Bulgaristan'dan kaçıp 1879'a Kadar Sağ Kalan Türk Mültecilerin (Tahmini) Sayısı 109
6	1877-1879'da Bulgaristan'daki Müslüman Can Kaybının Hesaplanması 110
7	Osmanlı'nın Din Temeline Dayalı "Millet" Topluluklarının Osmanlı'nın Avrupa Topraklarındaki Vilayetlerine göre 1911'deki Nüfus Dağılımı 140
8	1911'de Osmanlı Avrupa'sında "Milletlere" Göre Nüfus Oranları 142
9	Müslüman Mülteci Sayıları 179
10	1912-1920 Döneminde Balkanlardan Gelen Müslüman Mülteci Sayıları (Yerleştikleri Bölgelere Göre) 181
11	Balkanlı Müttefiklerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan Kopardığı Topraklarda Balkan Savaşlarının Başlamasından Önceki (1911) Nüfus Dağılımı 183
12	Osmanlı İmparatorluğu'ndan Koparılan Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya Topraklarında Savaşlardan Sonraki Nüfus Dağılımı 185
13	Eski Osmanlı Topraklarından Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya'nın Eline Geçen Yerlerde Savaş Öncesi ve Sonrasındaki Müslüman Nüfus Sayıları 186
14	1897'de Kars Vilayetinde Nüfusun Dinlere Göre Dağılımı 240
15	1914'te ve 1926'da Erivan İlindeki Türklerin Sayısı 250
16	Kars Yöresindeki Mülteci Sayıları..... 254
17	Rus İmparatorluğu'ndan gelmiş ve 1922'de Kuzey Doğu ve Doğu Anadolu'da Sağ Kalmış olan Müslüman Mülteciler 255
18	1916 Ekim Ayı İtibariyle Devletten Yardım Alan Doğu Anadolu'daki Müslüman Mülteci Sayıları 257

19	Van Ve Bitlis Şehirlerindeki Yıkım	262
20	Van Vilayeti İle Bayazıt Sancağındaki Köylerin Sayısı Savaş Öncesi ve Ermeni İstilasından Sonra Kıyaslamalı	262
21	1912-1922 Arasında Osmanlı'nın Doğu Vilayetlerindeki Müslüman Nüfus Kayıpları.....	265
22	Güney Kafkasya Bölgesindeki Türk Ve Müslüman Nüfus Kayıpları.....	266
23	Osmanlı'nın Batı Anadolu Topraklarında 1912 Deki Nüfus Dağılımı ...	271
24	Batı Anadolu'daki Yahudilerin 1912-1927 Nüfusu.....	319
25	Türkiye'den Yunanistan'a Gelen Mülteciler	324
26	İşgal Edilen Bölgelerdeki Hayvan Kayıplarının Sayısı	336
27	Batı Anadolu Şehirlerinde Yıkılan Bina Sayısı	338
28	Kırsal Kesimdeki Yıkılan Bina Sayıları	339
29	Batı Anadolu'daki Müslüman Kayıpları, 1912-1922	351
30	Müslümanların Can Kaybı ve Göç Sayıları.....	359
31	Kayıtlara geçen 1285 (1868-1869) ve 1288 (1871-1872) Yıllarındaki Bulgaristan Nüfusu	361
32	Dinlere Göre, 1887'deki Bulgaristan Nüfusu	363

KISALTMALAR

- Bkz Bakınız
- E.I.² İslam Ansiklopedisi ikinci baskısı
- F.O. İngiltere Dışışleri Arşivi (Foreign Office)
- NER New York merkezli, Yakın Doğu'ya Yardım Kuruluşu (Near East Relief Organization)
- U.S. ABD Milli Arşivleri, Dışışleri Bakanlığı Raporları (United States National Archives, Department of State Records)
- W.O. İngiliz Harp Dairesi Belgeleri (War Office)
- [] Referans edilen metinde bulunmayan fakat konuya açıklık getirmek için gerekli olan bilgiler, ingilizce kitapta yazarın kullandığı gibi burada da köşeli parantez içinde verilmiştir.
- { } Türkçe okuyucuları bilgilendirmek amacıyla yabancı kitap isimlerinin anlamı, bilinen şahısların soyadı kanunundan sonra aldıkları isimler, eski takvimin günümüzdeki tarihe çevrilmesi, kurumların Osmanlıca veya günümüzdeki isimleri, değişen ülke, şehir, köy ve kasaba isimlerinin günümüzdeki adları ile bazı tamamlayıcı bilgiler bu tercümede dalgalı parantez içinde sunulmuştur.

TEŞEKKÜR

Death and Exile kitabımın yazılmasında desteğine ihtiyaç duyduğum birey, büro ve kurumlara teşekkür ederim. Bu kitap için yapılan araştırmanın masrafları Birinci Dünya Savaőını ve ardından gelenleri araőtırmak amacıyla USA National Endowment for the Humanities {ABD'nin Beőeri Bilimler Vakfı}, Türklerin ölüm ve göçü üzerine araőtırmalar için Institute of Turkish Studies {Türkiye alıőmaları Kurumu} ve Louisville Üniversitesi tarafından karşılanmıőtır. Teknik destek Louisville Üniversitesi ve özellikle Tarih Departmanı ile Kütüphaneler Arası Kitap Temin Etme Bürosunun son derece yetenekli personeli tarafından sağlanmıőtır. Rita Hettinger, Rita Jones, Ljilja Kufinec, Barbara Winsper ve Debbie Jordan'a özel teőekkürü borç bilirim. U.S. National Archives {ABD Milli Arőiv Dairesi}, British Public Record Office {İngiltere Kamusal Kayıtlar Bürosu}, US Library of Congress {ABD Kongre Kütüphanesi}, British Library {İngiltere Milli Kütüphanesi} ve Atatürk Kitaplığının kütüphanecileri ile arőivcileri her zaman yardımcı oldular. Araőtırmalarım sırasında İstanbul'dayken Bođaziçi Üniversitesi, İngiltere'deyken de School of Oriental and African Studies {Doğu ve Afrika alıőmaları Okulu} beni himaye edip desteklemek nezaketi gösterdiler.

Kitap yayın safhasındayken Alan Fischer, Paul Henze, Heath Lowry ve Stanford Shaw tarafından okundu ve bu akademisyenler alıntılar, çalışma müsveddeleri, makaleler, kitaplar ve bazen de yorucu ve tamamlayıcı düzeltmeler temin ettiler. Bu kitapta onların bilgisinden çok yararlanılmıőtır. Elbette, hatalar ve őahsi görüőler bana aittir.

Justin McCarthy

TÜRKÇE ÇEVİRİYE ÖNSÖZ

Preface¹

This translation appears on the seventeenth anniversary of the publication of *Death and Exile*. *Death and Exile* was not the last word on the atrocities inflicted on the Muslims of the Balkans, Anatolia, and the Southern Caucasus. In the past seventeen years we have learned of others who endured massacre and exile, but were not included in *Death and Exile*: More than three-fourths of the Turks of the Dobruja, for example, died or were forced from their land in the period of the 1877-78 war, as were one-third of the Bosnian Muslims. I and others have written of them elsewhere. And others, especially in Turkey, have written in detail on the fate of the Turks in the wars and deportations in separate regions. New information is being found constantly in the Prime Minister's Archives and the Military

1 Yazarın bu tercüme için hazırladığı önsözün Türkçe anlamı:

Bu tercüme, *Ölüm ve Sürgün* kitabımın yayınlanmasının on yedinci yılına tesadüf etmektedir. *Ölüm ve Sürgün* kitabı Balkanlar, Anadolu ve Güney Kafkasya Müslümanlarının maruz kaldığı zulmün tamamını kapsamamaktadır, çünkü geçtiğimiz on yedi yıl içinde katliama ve sürgüne maruz kaldığı halde, *Ölüm ve Sürgün*'de yer almamış olan başkalarının da var olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Örneğin 1877-1878 Savaşı döneminde, Bosna Müslümanlarının üçte biri ve Dobruca Türklerinin dörtte üçünden fazlasının öldüğünü veya yerlerinden yurtlarından atıldığını öğrendik. Bu konuları, başkaları ve ben çeşitli kaynaklarda yayınladık. Başkaları, bilhassa Türkiye'dekiler farklı bölgelerdeki savaşlar ve sürgünlere uğramış olan Türklerin kaderi üzerine detaylı bilgi-leri yayınladılar. Başbakanlık Arşivleri ile Askeri Arşivlerden yeni bilgiler sürekli ortaya çıkartılmaktadır. Gerçekten de Türklerin çektiği cefa hakkında ortaya çıkartılan yeni belgeler çok güçlüdür. Bunların hepsini bir araya getirip, bir bütün halinde yeniden derlemek, başka ve daha genç bir akademisyene düşer. Üzüntü verici olan, bu genç akademisyenin dâhil edebileceği yeni Müslüman katliamları ve sürgünlerinin de yer almış olmasıdır. Bosna'da ve Karabağ'da yer alan kıyımlar bize Müslümanların katliamı ve sürgününün henüz bitmemiş olduğunu öğretti.

Fatma Sarıkaya'ya dikkatli tercümesi ve Türk Tarih Kurumu'na çalışmama gösterdikleri saygı için teşekkür ederim. Konuyu iyi bilenlerle meslektaş tarihçilerin, başkasının çalışmasının değerini takdir etmesi, her zaman kıvanç vericidir. Kitabımın, nihayet gerçek bir tercümesinin yapılması çok iyi oldu. Bu çalışmanın, *Ölüm ve Sürgün* kitabım için temel bir çeviri teşkil edeceğini biliyorum.

Archives. Indeed, the amount of new information on the suffering of the Turks is overwhelming. It will take another, younger, scholar to bring it together into a new and more complete study. Sadly, that scholar also will be able to include new massacres and new Muslim exiles, for Bosnia, Kosovo, and Karabağ have taught us that the death and exile of the Muslims is not over.

I wish to thank Fatma Sarıkaya for her fine translation and the Türk Tarih Kurumu for the respect they have shown for my work. It is always gratifying when those who know best, fellow historians, appreciate one's efforts. It is very good to finally have an accurate translation of the book. I know that this will become the standard translation of *Death and Exile*.

Justin McCarthy

1995 BASKISINA YAZILAN GİRİŞ

Bu kitaba konu olan Müslümanların katledilmesi ve sürgünü üzerine çalışmaya, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki nüfus hareketlerini incelerken tesadüfen başladım. O sırada araştırma konum, Anadolu'da ne kadar Müslümanın yaşadığı ve bunların sayılarının 19. ve 20. yüzyıl boyunca nasıl değişiklik gösterdiğinin incelenmesinden ibaretti. Çalışmanın sonuçları beni hayrete düşürdü, çünkü o zamana kadar Osmanlı tarihi hakkında okuduklarımın hiçbirisi, o dönemin korkunç boyutlardaki ölüm sayılarına beni hazırlamamıştı. İstatistikler Müslüman nüfusun dörtte birinin yok olduğunu gösteriyordu. Bu boyutta bir kaybın tarih kitaplarından gizli kalmış olacağına inanamadım, fakat tekrar tekrar araştırdığım belgeler beni hep aynı sonuca ulaştırıyordu. Sadece Birinci Dünya Savaşı sırasında değil fakat 19. yüzyıl boyunca Anadolu, Kırım, Balkanlar ve Kafkasya'da yaşayan Müslüman halk devamlı aşırı can kaybından muzdarip olmuştu. Onların kayıpları, araştırmayı genişletmeye değerdi.

Elinizdeki kitap işte bu araştırmanın sonucudur; yani Müslüman halkların, ölümü ve zorla göç ettirilmesinin tarihçesidir. Bu çalışma Müslüman kayıplarını detaylarıyla öne çıkartmaktadır, ancak konumuz olan Müslüman kayıplarının sanki tarihi bir boşluk içinde ve kendiliğinden ortaya çıkmış gibi anlatılması hatalı olurdu. Geçmişte yazılan tarih kitaplarının çoğunda Müslüman kayıplarından hiç söz edilmemiş olması, Müslüman kayıplarını anlatırken, benzer ortamda, sanki Hıristiyanlar da acı çekmemiş gibi yaklaşılmasını affettirmez. Burada belirtilen vahşet ve cefanın çoğu, tüm tarafların da acı çektiği savaşlarda meydana geldi. Müslüman can kaybı genellikle Hıristiyan kaybıyla birlikte geldi. Yeri geldiğinde, Müslümanlarla çatışma halinde olan Hıristiyanların kaderinden de söz ettim. Yine de burada anlatılanlar, hiçbir şekilde Osmanlı halklarının genel bir tarihi veya bir bölgedeki bütün savaş kayıplarının bir tarihi olarak algılanmamalıdır. Bu Müslümanların çektiklerinin bir tarihidir ama yazılmasının sebebi acı çekenlerin sadece Müslüman olmaları değil, fakat bu bölgelerin Türk ve Müslümanlarının tarihinin yazılmasında gelenekselleşmiş olan, olaylara tek yönlü bakılmasının düzeltilmesine ihtiyaç duyulmasından kaynaklan-

maktadır. Öyle inanıyorum ki, bu aynı zamanda, meşru bir biçimde tek başına ele alınabilecek bir tarihtir. Anlatılanlar, korkunç boyuttaki can kaybının ve tarihin en büyük göçlerinden birinin hikâyesidir.

Justin McCarthy